

Мері ШЕЛЛІ

ФРАНКЕНШТЕЙН,
або Сучасний Прометей

*Переклад з англійської
Ганни ГНЕДКОВОЇ*

Київ
“ЗНАННЯ”

Лист 1

*В Англію, місіс Севіл;
із Санкт-Петербурга, 11 грудня 17_*

Ти будеш рада почути, що жодна біда не спіткала розпочату справу, щодо якої тебе діймали такі зловісні передчуття. Я прибув сюди вчора й поспішаю запевнити свою любу сестру, що в мене все гаразд і що я дедалі більше вірю в успіх мого задуму.

Тут, на значній відстані від Лондона, я походжаю вуличками Петербурга, й північний бриз виграє на моїх щоках, лоскоче нерви та сповнює мене втіхою. Чи зрозумілий тобі цей стан? Адже бриз, що прилетів із місцин, до яких я прямую, — провісник їхнього крижаного клімату. Сповнені цим вітром надії, мрії мої стають усе палкішими, все яскравішими. Марно я переконую себе, що полюс — царство холоду й спустошення; в моїй уяві він завжди постає долиною краси й замилювання. Там, Маргарет, сонце видно повсякчас, його широкий диск висить зовсім близько до горизонту й кидає навсібіч своє нескінченне сяйво. Кажуть, там — з твого дозволу, сестричко, я таки довірюся в цьому словам досвідчених штурманів — сніг і мороз позбавлені своєї влади; хтозна, може, нам

вдається доплисти цим спокійним океаном до країни, яка своїми дивами й красою перевершує будь-яке місце обжитої планети. Її багатства та особливості можуть виявитися зовсім нетиповими, адже в тій іще не віднайденій глушині, без сумніву, феноменальне розташування небесних тіл. Хіба не варто очікувати всього, чого завгодно, від країни вічного світла? Що, як мені пощастить відкрити дивовижну силу, яка притягує голку, або раз і назавжди узгодити незбагненні відхилення у тисячах астрономічних спостережень лише завдяки цій поїзді. Я задовольню свою пристрасть цікавість поглядом на ніким донині не бачену частину світу, пройду землями, на які ще ніколи не ступала людська нога. Ось що мене вабить, і цього достатньо, аби я забув про страх небезпеки або смерті й розпочав цю нелегку подорож з радістю, що сповнює дитину, коли вона разом із товаришами вирушає рідною річкою у маленькому човникові назустріч великим відкриттям. А втім, навіть якщо припустити, що всі ці сподівання безпідставні, ти не можеш заперечувати безмежної користі, яку я принесу всьому людству, всьому нашому поколінню, коли знайду шлях через полюс до тих країн, на подорож до яких досі доводилося витратити багато місяців; або розгадаю таємницю магніту, бо, якщо це й можливо, то тільки у такій мандрівці, як моя.

Ці розмірковування відволікли мене від настрою, з яким я заходився писати цього листа, — від ентузіазму, що підносить моє охоплене радістю серце до небес, адже нічого не впливає на свідомість так заспокоїливо, як поставлена ціль. Вона — те, на що душа спрямовує свій невидимий погляд. Ця експедиція була

моєю мрією, виплеканою ще з молодості. Я зачитувався звітами про різноманітні подорожі, які відбувалися з надією дістатися північної частини Тихого океану морями, що оточують полюс. Пригадуєш, як багато таких історій стояло на полицях у нашого любого дядька Тома. Я нехтував освітою, та читачем я був захопленим. Я вивчав ці томи вдень і вночі, і тим сильніше було моє дитяче розчарування, коли я дізнався, що, помираючи, батько змусив дядька запрягтися, що той не дозволить мені займатися мореплаванням.

Ці видіння потьмяніли, коли я вперше почув поезію, що зачарувала мою душу й підняла її над землею. Я став поетом і протягом одного року жив у раю, створеному моєю фантазією; мені уявлялося також, що колись я займатиму нішу в храмі, освяченому іменами Гомера та Шекспіра. Тобі добре відомо, наскільки я помилявся і як тяжко переживав своє розчарування. Але саме тоді я успадкував статок двоюрідного брата і думки мої полинули до того, що займало їх раніше.

Минуло шість років відтоді, як я задумав нинішню поїздку. І донині пригадую навіть ту годину, коли вирішив присвятити себе цій великій місії. Я почав загартовувати власне тіло. Супроводжував мисливців на китів у кількох експедиціях до Північного моря; добровільно переживав холод, голод, спрагу, безсоння; часто гарував удень тяжче, ніж звичайні моряки, а ночі присвячував вивченню математичних наук, медичної теорії та тих галузей фізичної науки, з яких морський авантюрист має найбільше практичної користі. Двічі я вербувався простим робітником на Гренландське китобійне судно і добре себе на

ньому зарекомендував. Мушу зізнатися, що відчув таку троху гордості, коли капітан запропонував мені бути його помічником на судні й цілком щиро просив мене залишитися, настільки йому стали в пригоді мої вміння.

Отже, люба Маргарет, хіба я не заслужив тепер досягнення своєї великої мети? Моє життя могло б лишатися безтурботним і заможним, проте я знехтував будь-яким багатством на своєму шляху заради слави. О, чи почую я відповідь на свої питання, обнадійливу обіцянку! Моя рішучість і відданість справі непохитні; але мої надії коливаються, а дух часто пригнічується. Я лаштуюся в довгу й виснажливу подорож, яка вимагатиме від мене всіх моїх сил: мені доведеться не тільки підбадьорювати дух інших, а й зміцнювати власний, навіть без сторонньої підтримки.

Для подорожей Росією це найсприятливіший період. Швидко летять сани по снігу; їхній рух легкий, до того ж в них, на мою думку, набагато зручніше, ніж в англійських поштових каретах. Мороз не великий, якщо загорнутися в хутряну шубу — одяг, яким я вже розжився, бо існує велика різниця між походженням палубою й багатогодинним нерухомим сидінням, коли жодне розминання кінцівок не рятує від того, що кров буквально стигне в жилах. Натомість я не збираюся розпрощатися з життям десь по дорозі між Санкт-Петербургом і Архангельськом.

В останнє місто я вирушу за два або три тижні; і маю намір винайняти там корабель, що легко зробити, заплативши його власникові завдаток, а також взяти з собою стільки матросів, що знаються на ки-

толовстві, скільки мені видасться необхідним. Отже, аж до кінця червня я лишатимуся на суходолі; та коли я повернуся? Ах, сестро, як мені відповісти на це питання? Якщо мені все вдасться, то ми зустрінемося через багато-багато місяців, може, навіть років.

Прощавай, моя дорога, чудова Маргарет. Нехай із неба на тебе падає благословення, нехай воно рятує мене, нехай дасть можливість знову й знову засвідчувати тобі мою вдячність за любов і добросердя.

Відданий тобі брат
Р. Волтон

Лист 2

*В Англію, місис Севіл;
з Архангельська, 28 березня 17_*

Як повільно спливає час тут, серед морозу й снігу! І все ж другий крок назустріч моему задумові зроблено. Я найняв судно і набираю моряків; ті, кого я вже взяв, здаються мені надійними і, безумовно, наділені винятковою мужністю.

Та є в мене одне бажання, втілити яке я не зміг аж дотепер. Це те, чого мені бракує, Маргарет, бракує до смерті: у мене немає друга. Коли я сяю в передчутті успіху, поруч немає нікого, хто розділив би мою втіху; якщо мене опосає відчай, ніхто не простягне руку допомоги в моїй зневірі. Далєбі, я можу звірити свої думки паперові; проте це поганий засіб передачі почуттів. Я прагну компанії чоловіка, прихильного до мене, товариша, в очах якого я міг би знайти відповідь на всі мої питання. Люба сестро, вважай мене роман-

тиком, та я відчуваю потребу в приятелі. Навколо мене немає нікого, хто був би не тільки чуйним, а й сміливим, хто мав би розвинений і зацікавлений розум та смаки, близькі до моїх. Немає нікого, хто схвалив чи виправив би мої плани. Лише подумати, як би такий друг перевиховав твого бідного брата! Адже я надто кваплюся з висновками і надто нетерплячий у випадку ускладнень. Найголовнішим моїм злом є моя самоосвіта: у перші чотирнадцять років життя я, так би мовити, пустився берега й поринув у читання винятково книжок дядька Томаса про подорожі. У тому ж віці я познайомився з найшанованішими поетами нашої країни; але запізно збагнув необхідність вивчення не лише рідної, а й іноземних мов — тоді, коли вже не зміг скористатися цією нагодою. Нині мені двадцять вісім, і я насправді більший невіглас, ніж багато п'ятнадцятирічних школярів. Я частіше за них занурювався в думки, а мрії мої були сміливіші, однак вони потребують (як кажуть у живописців) виваженості; мені натовість не вистачає приятеля, який був би досить розсудливим для того, щоб не охрестити мене раз і назавжди безгрунтовним романтиком, і достатньо пристрасним, аби стримувати мої поривання.

А втім, то нарікання даремні; не зустріти мені споріднену душу в широкому океані, не зустріти навіть тут, в Архангельську, поміж торговців та моряків. Певні почуття, не припалі іржею людської природи, б'ються також і в цих міцних грудях. Наприклад, мій лейтенант — чоловік відважний та винахідливий; він марить славою, або, доцільніше сказати, марить побудовою власної кар'єри. Цей англієць, сповнений національних і професійних упе-

реджень, приховати які могла б освіта, зберігає в собі деякі з найпочесніших рис характеру. Вперше я познайомився з ним на борту китобійного судна; виявивши, що в місті для нього немає роботи, я легко переконав його бути помічником у моїй справі.

Шкіпер корабля — також людина з гарними якостями; він вирізняється на кораблі доброзичливим ставленням до підлеглих. Ця обставина і його чесність і безстрашність заохотили мене його найняти. Молодість моя минала в самотності, а найліпші роки я провів під твоєю м'якою жіночою опікою, і це заклало підвалини моєї особистості, тож я з неабиякою відразою ставлюся до жорстокості, прийнятої на судні: мені вона ніколи не видавалася необхідною, і щойно я почув про мореплавця, за чуйність якого команда відплачує йому повагою і слухняністю, то зрозумів, як мені поталанить мати його при собі. Спершу я довідався про нього у дещо романтичний спосіб, від однієї жінки, яка зобов'язана йому щасливою долею. Ось його історія в загальних рисах. Кілька років тому він закохався в молоду росіянку з незаможної родини і, накопичивши достатню суму призових грошей, отримав згоду батька на союз із дівчиною. Перед запланованою церемонією він побачився з нареченою, та вона, вмиваючись сльозами, кинулася йому в ноги із зізнанням, що кохає іншого, але оскільки той бідняк, то батько ніколи не погодиться на їхній шлюб. Мій великодушний товариш заспокоїв прохачку і, дізнавшись ім'я її обранця, тієї ж миті відмовився від своїх намірів. Він уже подбав про купівлю ферми, де збирався прожити аж до старості; однак передавав її своєму суперникові ра-

зом із рештою призових грошей, а відтак особисто спробував переконати батька молодої жінки дозволити закоханим побратися. Проте літній пан рішуче відмовився, вважаючи це нечесним стосовно мого товариша. Збагнувши, що батько невблаганний, чоловік залишив країну й не вертався, аж поки колишня наречена не одружилася з тим, із ким хотіла. “Яка шляхетність!” — вигукнеш ти. Так і є; але водночас він зовсім неук: мовчазний, мов дикун, байдужий і недбалий, що, з одного боку, тим сильніше приголомшує, зважаючи на його вчинок, а з іншого боку — нівелює співчуття та інтерес до нього, які він цим вчинком міг би собі зажити.

Та все ж не припускай із моїх легковажних скарг або з мрій про послаблення мого тягара, які мені, може, ніколи не випаде здійснити, нібито я коливаюся щодо свого задуму. Втілення його таке ж невідворотне, як доля, і мандри мої відкладаються наразі тільки через погоду, що заважає вантаженню. Зима була вкрай сувора, та весна обіцяє бути лагідною, очікується навіть, що настане вона доволі рано, отже, не виключено, що я підніму вітрила раніше, ніж запланував. Я діятиму без поспіху: ти добре мене знаєш, щоб довіряти моїм розсудливості і зваженості, коли йдеться про безпеку тих, за кого я відповідаю.

Не можу висловити тобі те, що я відчуваю, коли спостерігаю, як наближаюся до своєї мети. Ніяк не передати тобі те тремтіння, наполовину радісне, а наполовину й боязке, з яким я готуюся до відплиття. Мене чекають небачені землі, краї, “де сніг і крига”, та я не вбиватиму ніякого альбатроса; тож не хви-

люйся, я не загину й не повернуся до тебе таким понівеченим і скорботним, як герой “Старого мореплавця”¹. Ти, певно, усміхнешся від цього порівняння, та я відкрию тобі таємницю. Нестримний потяг, пристрасний ентузіазм до розгадування небезпечних загадок океану прищепив мені не в останню чергу цей твір найобдарованішого з сучасних поетів. У душі моїй триває робота, значення якої я сам не здатен до пуття зрозуміти. По суті я — практичний, старанний робітник, наполегливий і відданий своїй праці, та поряд із цим сусідять у мені й любов до дивовижного, віра в дивовижне. Вони вплітаються в усі мої проекти, підганяють мене зійти з уторованих стежин людського поступу подалі в непокірне море, до незвіданих земель.

Повернуся, втім, до більш мирних думок. Чи зустрінуся знов із тобою, здолавши неосяжні моря, пропливши повз найпівденніші береги Африки або Америки? Такої фортуни не смію просити, та й не наважуюся бодай подумати про лиху долю, що спіткає мене в разі невдачі. Доти ж пиши мені за будь-якої можливості: не виключено, що листи надходять мені саме тоді, коли дух мій найбільше потребуватиме підтримки. Ніжно люблю тебе. Пам’ятай про мене віддано, раптом це останній лист, який ти від мене отримаєш.

Відданий тобі брат
Роберт Волтон

¹ “Поема про давнього мореплавця” Самуеля Тейлора Колриджа (1772—1834). (Тут і далі — прим. пер.)